

A DISZ – utóbb: KISZ – József Attila olvasómozgalma*

Az 1955-ös program

1955 júniusában a Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DISZ) Intéző Bizottsága és a Népművelési Minisztérium határozatot hozott az ifjúság olvasásáról és az ezzel kapcsolatos feladatokról, ennek nyomán az év őszén a DISZ meghirdette a „József Attila jelvénytulajdonos olvasómozgalmat”.¹

Ez a mozgalom jellegében eltért az 1949/1951-estől. Az „mindenkihez” szólt, ez az ifjúságot célozta meg. Az – az 1949/ötvenes évek politikai helyzetének megfelelően – kizárólagos céljának tekintette a szocialista ideológia elfogadtatását, a szovjet irodalom, s azon keresztül a Szovjetunió megszerettetését, az 1955-ben induló *József Attila olvasómozgalom* viszont, bár fő céljának változatlanul a szocialista nevelést vallotta, már némileg differenciáltabban fogalmazott. A mozgalom célját így definiálta: 1. Növelni a fiatal olvasók táborát. 2. A jó, pártos irodalom segítségével megkönnyíteni az ifjúság szocialista nevelését. 3. Elősegíteni a DISZ szervezetek szervezeti és politikai megerősödését. 4. A magyar ifjúsággal megismertetni és megszerettetni a nagy magyar proletárköltő, József Attila költészetét. Az eszközrendszer is módosult: a széles közönséghez szóló ankétok helyett ez a mozgalom az egyéni olvasásra épült, a fiatalok mintegy versenyszerűen vehettek részt benne, olvasmányaik és egyéb kulturális aktivitásuk révén pontokat kaptak, s ezzel bronz, ezüst vagy aranyjelvényt szerezhettek. A mozgalom elsősorban munkás- és parasztfiatalok „százezreit” célozta meg. A jó irodalom nevelő hatásáról szólva a felhívás igen emelkedetten fogalmaz: „Aki rendszeresen jó könyvet olvas, az észrevétlenül gazdagszik lélekben, emberségben”. De mivel és hogyan gazdagszik? „Ha a pártos irodalom legjobb alkotásait adjuk a kezükbe, s ezzel szocialista világnézetük kialakulását is megalapoztuk”.

A megváltozott jellegnek megfelelően változott az irodalomjegyzék is. A korábbi néhány kötelező címmel szemben itt már a hat kötelező cím mellett bővebb választékot is kaptak a résztvevők: a bronz fokozat listája 20², az ezüst fokozaté 50 szépirodalmi műből állt.

Az irodalomjegyzék híven tükrözi 1955 irodalmi kánonját. Élesen szétválasztja a „klasszikus” és a „mai haladó” irodalmat, az előbbit a „kritikai realistára”, az utóbbit a szocializmus és az azt képviselő politikai erők iránt elkötelezett írókra redukálva. A világirodalom klasszikusai között kizárólag a 19. század regényírói szerepelnek (Balzac, Dickens, Hugo, Stendhal, Tolsztoj stb.), a magyar klasszikusokat

* Ez az írás részlete annak a nagyobb tanulmánynak, amely az MTA Irodalomtudományi Intézete T019705. számú OTKA által támogatott „Irányított irodalom” kutatás keretében készült, mely „Irodalomközvetítés az 1950–80-as évek olvasómozgalmaiban” címmel jelent meg Olvasásügy című könyvemben. (Pécs, 2005. Iskolakultúra, 180. old.)

pedig csaknem kizárólag a Móricz–Mikszáth–Jókai triász képviseli (10 regénnyel), rajtuk kívül Gárdonyi *Lámpása* és Móra *Aranykoporsója* kapott még helyet. (Az utóbbiról a jegyzék magyarázó szövege elmondja, hogy a történet voltaképp az író kora, a Horthy-korszak embertelenségéről szól.) Az „új magyar irodalom” reprezentánsai: Aczél Tamás, Darvas József, Déri Tibor (Felelet 1.), Gergely Sándor, Illés Béla (2 művel), Karinthy Ferenc, Kovai Lőrinc, Sándor Kálmán, Szabó Pál, Veres Péter (2 művel). A kor magyar költészetét Illyés Gyula, Juhász Ferenc és Madarász Emil képviselik. A „mai haladó világirodalom” szereplői (ekkor) valamennyien a baloldali politika elkötelezettjei: Aldridge, Aragon, Fast, Stil, Csou-Li-Po, Newerly, Seghers, és részben Pratolini is. A szovjet irodalom a Sztálin által jóváhagyott irodalmat jelenti, (jellemzésül a névsor eleje: Azsajev, Birjukov, Bek, Fagyajev, Furmanov stb.). Könnyen megállapítható, hogy irodalmi értéket képviselő művek nagyobb arányban csak a két „klasszikus” és a „versek” (melyek között nagyobb részt nem költemények, hanem verses elbeszélések és drámák szerepeltek) kategóriában találhatók.

A mozgalom a nem túlságosan vonzó irodalomjegyzék ellenére is – a hivatalos jelentések szerint – sikeresen indult, 1956 nyarának végén már 60 ezer jelentkezőt regisztráltak. Elsősorban a könyvtárak karolták fel és vitték sikerre. A mozgalom első évének eltelte után a Népművelési Minisztérium képviselője így összegzett: „Az olvasómozgalom szervezetében és működésében elszakadt a DISZ-től és sajátos könyvtári jellegűvé lett.”

A könyvtárak végezték a szervező munka zömét, útmutatók készültek a könyvtárosok ilyen irányú munkájának segítésére, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) bibliográfiai osztálya³ pedig a jegyzék könyveihez 15.000 példányban rövid ismertetéseket készített. Az ismertetések a „szocialista nevelés” irányát erősítették: a művek politikai vagy társadalomkritikai jellegét emelték ki, a jegyzék szerény nyitárait is „helyre tették”.

Az ismertető füzet megállapítja, hogy a mozgalom névadója, *József Attila* az a költő, „Akihez fogható Majakovszkij kivételével nem született a 20. században.” A következő műveit emelik ki, ekképpen: „*Fiatal életek indulója* küzdésre lelkesítette a proletár-ifjakat. *Anyám, Mama, Kései sirató*: örök emléket állít a korán meggyörnyedt proletárasszony alakjának. *Favágó, Dunánál* és a *Lebukott* a munkások legkedveltebb versei.” Ezek után felüldülve olvashatjuk, hogy „az *Óda* a világirodalom egyik legszebb szerelmes verse.” – Jókai *Eppur si muove* című műve feltehetően vita után és kompromisszum árán került fel a listára: „Jókai a regény utolsó fejezetében a megalkuvás iskolapéldáját tanúsítja, valóságos dicshimnusz zeng a haladó törekvéseket eltemető kiegyezésről. A regény téves szemlélete tudatában kell olvasnunk a könyvet, melynek számos részletében gyönyörködhetünk.” Mikszáth *Különös házasságában* „a hatalmát és befolyását féltő egyház azonban útját állja az igazságnak. Mikszáth nem elégszik meg az élet ábrázolásával, hanem kemény bírálatot mond felette”. Karinthy Ferenc *Budapesti tavasz* című regénye azért került föl a listára, mert „érzékelte a feneketlen nyomort és embertelenséget, amit a náci hordák és a nyilas bérencek uralma jelentett”. M. Sadoveanu: *Mitrea Kokor útja* főhősének „életében fordulópontot jelentett, hogy megismerkedett Floreával a kováccsal, aki a szocializmus eszméire taníthatja”. Solohov *Új barátját szánt az eke* című regényének „magyarázata” már az 1956-os idők jeleit érzékelteti: „Sikeres harcot vív azok ellen a bal- és jobboldali túlzások ellen is, amelyeket a járatlan falusi kommunisták abban

az időben gyakran elkövettek." A *Rokonok* így kerül „méltó” helyére: „Ez a regény a 30-as évek bürokrata világának, a rendszer mély politikai és erkölcsi züllésének megdöbbentő dokumentuma. Móricz méltán részesült üldözésben a Horthy-világ bértollnokai részéről.”, a népi író Szabó Pál *Új föld* című regénye is magyarázatra szorult: „De nem csak a munkában mutatkozik meg, hogy mire képes a jól szervezett fiatal erő, hanem az egyes DISZ tagok alakuló jellemében is.” Mikszáth habár csak kritikai realista *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regényében „kitűnően ábrázolja az úri politikai kétségbeejtő szűklátókörűségét és aljasságát”. Hasonló hozható Gárdonyi *A lámpása* védelmére: „Küzdelmes életének tapasztalatai meggyűlöltetik vele az irgalmat hirdető, de irgalmat nem ismerő klerikalizmust, a lelki rabszolgaságot.” A kakukktójásként szereplő *Aranykoporsó* sem állhat meg a lábán pártos magyarázat nélkül: „Rokonszenvvel ábrázolja a keresztények küzdelmét az üldözésekkel szemben. Az író megértéssel fordul a korszak humanista vonásai felé, s alkalmat talál arra is, hogy saját korának embertelenségét elítélje.” Darvas *Törökverője* sem beszél önmagáért: „Az írónak történelmi kutatásokat kellett végeznie, hogy igaz képet adhasson a törökverőről. Nem álltak rendelkezésre haladó szellemű könyvek, sem a szovjet történettudomány tapasztalatai.” Cervantes *Don Quijote*-je viszonylag olcsón megússza: „A regény kigúnyolása mindazoknak, akik nem vesznek tudomást az idő múlásáról és egy fejlettebb társadalomban a régi, elavult formák szerint akarnak élni”, miként Hugo *Nyomorultakja* is: „A büntetését kitöltött bűnöst vissza kell fogadni a társadalomba. Hugo a regényt teleszővi a burzsoá társadalmat élesen bíráló megjegyzésekkel.” A szovjet művek között is akad magyarázkodásra szoruló, a *Csendes Don*: „Az egyéni tragédia ellenére is bizakodó a befejezés. Grigorij fiát Dunyaska és a férjévé lett kommunista, Miska Kosevoj neveli. A kozákfaluban megindul a nagy változás, a felbomlott régi formák helyén növekszik a diadalmas új. A „mai haladó világirodalom” művei még csak „haladók”, még nem „szocialisták”: a lengyel Igor Newerly *Egy boldog élet* című regénye „Celluloze gyári emlék.

Jó tükrözi egy haladóképes, de a pártéletben még tapasztalatlan elvtárs politikai fejlődését, osztályöntudatának ébredését.”, V. Pratolini *Szegény szerelmesek krónikája* „az akkori fasizálódó, ideológiailag ingadozó polgárság problémái, a tántoríthatatlanul egyenes úton haladó munkásság harcát” ábrázolja.

A „versek” kategóriában (!) szereplő *Apostol* „olyan emberek alakját mintázza meg, akik életüket adták a nép ügyéért. Olyan emberekét, mint amilyenek minden időben voltak a forradalomban, amilyenek a munkásosztály mártírjai, amilyen Petőfi, »korának bolsevikje« volt. (A „József Attila” olvasómozgalom 1956/1.)

Tervek a program módosításra

Az 1956-os év politikai mozgása rányomta bélyegét az olvasómozgalom ügyére is. A célkitűzések nem változtak, de az év nyarán „kiegészítő könyvjegyzék” jelent meg, ez az alapjegyzék merevségével szemben már a fiatalokat akarta megszólítani, ezért számos ifjúsági művet vett fel. A cél továbbra is a pártos irodalommal a szocialista világnézetet kialakítani, de a pártos irodalom köre érzékelhetően kitágult.

Az alapjegyzéket kiegészítő, új művek a bronz fokozat „magyar klasszikusok” kategóriájában: Jókai *Egy magyar nábob*, Kárpáthy Zoltán, Mikszáth *Szent Péter esernyője*,

Gárdonyi *Egri csillagok*, Oravecz Paula *Kócos*, Benedek Elek *Többsincs királyfi*, *Három aranyalma* (magyar népmesék), Szánó György *Az alapiak kincse* és Tamási Áron *Hazai tükrök*, zömmel romantikus és ifjúsági regények. A „világirodalom” kategóriában A. Daudet *Tarasconi Tartarin*, I. Vazov *Iga alatt*, Defoe *Robinson Crusoe*, London *Éneklő kutya*, Thackeray *Hiúság vására*, Fast *A szabadság útja*, Puskin *Dubrovszkij* és Becher-Stove *Tamás bátya kunyhója* található. A „szovjet irodalom”-ban: Katajev *Távolban egy fehér vitorla*, Frankó Zahar *Berkut*, Beljajev *Régi vár*, Polevoj *Egy igaz ember*, Ignatov *Egy partizán feljegyzései*, G. Gulia *Kaukázusi tavasz*, V. Szmirnov *Fiúk*, V. Kaverin *Két kapitány*, Szerafimovics *Vasáradat* és Makarenko *Igor és társai* című műve. Az ezüst fokozat „magyar klasszikus irodalom” kategóriájában Jókai *Fekete gyémántok*, Mikszáth *Fekete város*, Kaffka *Színek és évek*, Karinthy *Tanár úr kérem*; az „új magyar irodalom” kategóriában Rideg Sándor *Tűzpróba* és *Sámson*, Hegedűs Géza *Útvesztő*, Major Ottó *Idők rostáján*, Vészi Endre *Küldetés* és Kolozsvári Grandpiere Emil *A csillagszemű* című műve; a „világirodalom klasszikusai” kategóriában Fieldin *Tom Jones*, Rolland *Colas Breugnon*, Zola *Igazság*, Voltaire *Candide*, Molière *Tartuffe* és *Fösvény*, Shakespeare *Rómeó és Júlia*, Andrič *Híd a Drinán*, Cankar *Jerney szolgálégyen igazsága*, Petru Dumitriu *Családi ékszerek*, L. Tolsztoj *Hadzsi Murat*, Swift *Gulliver utazásai*, Turgenyev *Egy vadász feljegyzései*, Goncsárov *Hétköznapi történet*, Hugo *A párizsi Notre dame*, Scott *Ivanhoe* című regénye; a „szovjet irodalom” kategóriában E. Kazakievics *Tavasz az Oderán*, B. Gorbátov *Akiket nem lehet leigázni*, K. Fegyin *Első örömök* és *Diadalmas esztendő*, I. Ehrenburg *Párizs bukása*, P. Pavlenko *Boldogság*, A. Tolsztoj *Golgotha* című műve; a „mai haladó világirodalom” kategóriában I. Olbracht *Anna*, Th. Dreiser *Amerikai tragédia*, J. Amado *Aranygyümölcsök földje*, W. Bredel *Az apák*, H. K. Laxness *Független emberek* című műve; a „versek” (!) kategóriában Arany János *Toldi Trilógia*, Puskin *Anyegin*, Csokonai *Tempefői* és Vörösmarty *Csongor és Tünde* című elbeszélő költeményei és drámái szerepelnek.

Az ifjúsági irodalom klasszikusai (Defoe-, Swift-adaptációk, Becher-Stove stb.) mellett itt jelent meg olvasómozgalmi könyvjegyzéken először az *Egri csillagok*, megjelentek ifjúsági műveikkel korábban betiltott vagy némaságra ítélt szerzők: Benedek Elek, Tamási Áron, Mándy Iván⁴. A klasszikus magyar irodalom köre kitágult: Kaffka Margit, Karinthy Frigyes is bekerült. Hasonlóképpen kitágult a „világirodalom klasszikusai” kategória is, ahová immár a „haladó” Rolland-, Voltaire- és Zola-regények mellé a *Gulliver*, *Ivanhoe*, *Tom Jones* és a *Rómeó és Júlia* is bekerülhetett. Az „új magyar irodalom” új szereplői színesebbé tették a képet: megjelent Hegedűs Géza, Kolozsvári Grandpiere Emil, Major Ottó, Rideg Sándor, Vészi Endre. A legszigorúbban ellenőrzött kategória továbbra is a „a mai haladó világirodalom” maradt.

1956 kora őszén Mihályi Imre, mint a Népművelési Minisztérium osztályvezetője, a következő évad tervezéséről szólva gyökeresen átértékelte a mozgalom elveit, célját, módszereit. „Az olvasómozgalom rendeltetése, hogy az ifjúságot megnyerjük a jó irodalom rendszeres olvasásának, s ezzel növeljük az általános műveltséget.” (Mihályi, 1956). Itt és ekkor már nem esett szó a „pártos irodalom”-ról és a „szocialista nevelés”-ről, – mint az 1955-ös célkitűzésnél, – ellenkezőleg, Mihályi kritikája szerint az eredeti koncepció „erősen magán hordja az ’irányított olvasás’ bélyegét.” Bírálattal érte a „merev, igen megkötött” irodalomjegyzéket is, helyette Mihályi októberi cikke egy nagy, 200–250 címet tartalmazó listát javasolt, szabad választásra, a kötelező jelleg eltörlésével.

Újrarendelés 1959-ben

Az 1956-os forradalom után három évig nem indult olvasómozgalom, 1959 őszén hirdette meg a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) a változatlanul *József Attila olvasómozgalom* nevet viselő akciót. Ugyanazt, de kissé másképpen. Erre utal például a Komárom megyei könyvtár híradójának írásának fél mondata: „egyes hibái ellenére is”.⁵ (Novotny, 1959)

Ez a kezdeményezés lényegében a Mihályi Imre által 1956-ban javasolt utat választotta: „Fő célja, hogy a könyv, az irodalom szeretetére, az olvasás szépségeinek megismerésére neveljen. Rendszeres olvasáson keresztül az ifjúság műveltségét gyarapítsa, látókörét szélesítse. Célja továbbá az olvasás megszeretésén keresztül a könyvtárak forgalma növelésének segítése, a könyvvásárlási kedv fokozása, az olvasással közösségi élet (klub) kialakítása.” (Mihályi, 1956) Az „ajánló könyvjegyzék” jellege is követte az 56-os javaslatot, sőt mennyiségileg meg is duplázta: egy 1962-es útmutatóban már több mint 400 szépirodalmi címet tartalmazott. (Útmutató, 1962.)

A jegyzék minden területen szélesebbre nyitotta kapuit. A legnagyobb változást a korábban tiltott nyugati „polgári” irodalom szerzőinek tömeges megjelenése jelentette, (Beauvior, Faulkner, Greene, Hemingway, Malaparte, Mauriac, A. Miller, Tomasi di Lampedusa). E jelenség a magyar könyvkiadás 1955-1959 közötti lényeges megváltozását is pontosan tükrözi. A nyugati írók táborából helyet kaptak a kommunista párttal 1956-57-ben látványosan szakító külföldi szerzők is (például *Calvino*, *Fast*). A klasszikus magyar irodalom arcképcsarnoka is gazdagodott: bekerült Babits, Kosztolányi, Krúdy, Molnár Ferenc. A szovjet szerzők aránya a korábbiaknak harmadára-negyedére, 14 %-ra csökkent.

Az új magyar irodalom írótabora sokszínűvé vált. Az elsősorban ajánlott írók között (akiknek minden művét olvasásra ajánlotta a jegyzék) ott voltak a már 55-ben is szereplők (Illés Béla, Illyés Gyula, Kovai Lőrinc, Szabó Pál, Veres Péter) és mellettük az újak: Fekete István, Kassák Lajos, Kodolányi János, Németh László, Szabó Magda, Tamási Áron, Tatay Sándor, Thury Zsuzsa. A jegyzék „népfrontos” jellegű volt: helyet adott a különböző irodalmi irányzatoknak és nem zárta ki a sikerkönyveket sem (Passuth, Szilvási, Bates, Cusack, Knight, I. Shaw), sem a szocialistától eltérő világnézetet vallókat (Mándy, Ottlik, Rónay Gy., Böll, Mauriac). Ez a lista már nem orientált, legfeljebb hallgatólagosan tiltott: a tabuk kihagyásában következetes volt (természetesen kimaradt Déry, Zelk).

Az „elbeszélések” kategóriában 17 szerző a „klasszikusokat” képviseli (Babel, Bálint György, Boccaccio, Bródy Sándor, Eötvös Károly, Gárdonyi Géza, Gelléri Andor Endre, Hasek, Hunyadi József, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Mansfield, Maugham, Maupassant, Musset, Nagy Lajos, Swift, Thury Zoltán, Tömörkény István), *Barta Sándor* és *Katikás Frigyes* (ő két művel) pedig a „klasszikus” szocialista irodalmat. Figyelemre méltó, hogy mindössze 5 haladó nyugati és 7 orosz és szovjet szerző szerepel. A 28 kortárs magyar szerzők többsége „szocialista realista” és „haladó” író (Barta Lajos, Cseres Tibor, Gábor Andor, Goda Gábor (két művel) Hámori Ottó, Illés Béla, Lengyel József (két művel), Molnár Zoltán, Sarkadi Imre, Szakonyi Károly, Tímár Máté, Veres Péter), de vannak köztük „egyéb” kategóriába sorolható írók is, mint Darvas Szilárd (két kötet) Füst Milán, Illés Endre, Illyés Gyula és Thurzó Gábor).

A „regények” kategóriában 383 szerző szerepel, ebből az alábbi 41 szerző összes művét ajánlja a lista: Csehov, Dickens, F. Dosztojevszkij, A. France, Gogol, M. Gorkij, E. Hemingway, V. Hugo, Jókai Mór, E. Kästner, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, J. London, T. Mann, Móricz Zs., A. Sz. Puskin, Stendhal, Tersánszky Józsi Jenő, Tolsztoj, Turgenyev, J. Verne, Zola, Aragon, S. Lewis, R. Rolland, Gajdar, V. G. Jan, V. Katajev, M. Solohov, A. Szerafimovics, Fekete István, Illés Béla, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Kodolányi János, Kovai Lőrinc, Németh László, Szabó Magda, Szabó Pál, Tamási Áron, Tatay Sándor, Thury Zsuzsa, Veres Péter. Az irodalmi érték tekintetében, bizony, meglehetősen vegyes összetételű csapat. Jellemző együttes a 3–4 művel szereplő szerzők listája is: Andersen, Nexő, Bárány Tamás, Bates, Böll, Fegyin, Fehér Klára, Gladkov, Greene, Kolozsvári Grandpierre Emil, Laxness, Molnár Géza, Passuth, Pausztovszkij, Reményik Sándor, Sásdi Sándor, Sienkiewicz, Szentiványi Kálmán, Szilvási Lajos és S. Zweig. A többségükben „szovjet”, „szocialista” és „haladó” szerzők mellett ott vannak a regények között az egyik kategóriába sem sorolható sikeres nyugati és hazai szerzők művei is.

A 383 szerző közül 54 szovjet szerző, vagyis csak 14 százalék, szemben az 1955-ben hirdetett mozgalom 60 százalékaival. A szerzőknek csak kétharmada számítható a „haladó” és „szocialista” szerzők közé, szemben az 1955-ben hirdetett mozgalom szerzőinek 75 százalékaival. Ez a lista más tekintetben is jóval szélesebb, nyitottabb megjelennek a kortárs nyugati és hazai bestsellerek is (Bates, Cusack, Knight, Passuth, I. Shaw, Szilvási L.). Jó néhány szerző sem nem haladó, sem nem szocialista, főleg a külföldiek közül. Köztük kifejezetten polgári és vallásos szerzők is felbukkannak, mint H. Böll, Mauriac, Mándy Iván, Ottlik Géza, Rónay György.

A prózaírók hosszabb pórázához képest a líra kényesebb és veszélyesebb műfajnak tűnt, szigorúbb kontrollt kívánt. A kortárs költők közül bejuthatott az ajánló listára a semmilyen irányban nem kompromittálódott Baranyi, Garai, Simon, Váci, változatlanul hiányzott viszont Szabó Lőrinc, Weöres, Nemes Nagy, Kormos, Pilinszky, Nagy László.

A „versek” kategóriában ezúttal zömmel költemények szerepelnek. A 43 mű többsége kötelező olvasmány (Ady, Arany, Babits, Balassi, Berzsenyi, Csokonai, Fazekas (*Ludas Matyi*), Goethe, József Attila, Juhász Gyula, Kalevala, Majakovszkij, Petőfi, Radnóti, Tóth Árpád, Vajda János, Vörösmarty művei). A többiek zömmel „szocialista” vagy „haladó” költők: Baranyi Ferenc, Garai Gábor, Illyés Gyula, Juhász Ferenc (*Apám*), Rákos Sándor, Simon István (két kötet), Somlyó György, Váci Mihály, Vas István. Weöres Sándor műfordítás-gyűjteményével, Kormos István és Szabó Lőrinc pedig csak szerkesztőként szerepel.

Az 1962-es József Attila olvasómozgalmi könyvlista – a korbéli viszonyokhoz képest – a szépirodalmi műveken kívül is meglepően gazdag olvasmányválasztékot kínál. A 42 társadalomtudományi és politika, 40 természettudományi, 25 technikai, 14 mezőgazdasági és háztartási, 27 képző- és zeneművészeti és 12 sporttal, szórakozással foglalkozó, 40 földrajzi, 15 életrajzi és 19 történelmi mű mellett irodalomtudományi művek is szerepelnek:

Az amerikai irodalom a XX. században (Szerk. Kardos László, Sükösd Mihály)

Bajomi Lázár Endre: *A mai francia irodalom kistükre*

Bölöni György: *Az igazi Ady*

Dienes András: *Az utolsó év*

Földes Anna: *Giccs az irodalomban*
 Földessy Gyula: *Ady minden titkas*
 Gáldi László: *Ismerjük meg a versformákat*
 Illyés Gyula: *Petőfi*
 József Attila, 1905-1937 (*A nagy proletárköltő élete képekben*)
 József Jolán. *A város peremén*
 Lunacsarszkij: *Irodalmi tanulmányok*
A magyar irodalom története 1849-ig (Szerk. Bóka László, Pándi Pál)
 Mikszáth Kálmán (Szerk.: Bisztray Gyula)
 Pándi Pál: *Petőfi*
 Radnóti Miklós 1909–1944 (képanyag)
 100 híres regény

Az újra indított *József Attila olvasómozgalom* három évig élt. A tanácsi könyvtárak mellett most már a szakszervezeti könyvtárak is jelentős részt vállaltak a szervezésben, a szakszervezetek megyei tanácsai pedig külföldi utakkal, ingyenes üdüléssel, pénzjutalmakkal ösztönözték a részvételt. A jelentkező sok volt: 1960-ban 80 ezret, 1961-ben 120 ezret jelentettek, viszont lényegesen kevesebben jutottak el a beszámolásig-jelvénytérítésig, 1961-ben csak 40 ezer fiatal, jöllehet az 1955/56-oshoz képest rendkívül leegyszerűsítették a részvételt: 2-4-6 könyvet kellett (fokozatonként) a megadott könyvek közül elolvasni, és 4-5-6 szabadon választott műről kellett még beszámolni. A legtöbben a bronz fokozatra jelentkeztek, 1961-ben 80 ezren, ezüstre 27 ezren, aranyra 15 ezren.

Az 1959-es újraindításkor a *Komárom megyei Könyvtári Híradó*ban még ilyen lelkes írással „tesznek hitet” a könyvtárosok a mozgalom mellett, melyet a szocialista nevelés nagy jelentőségű eszközének neveznek: „Irodalmi estet is rendezhetünk, sőt az ankéttól sem kell félnünk, az ifjúság, miután elolvasta az ankéton szereplő könyvet, igen elevenen reagál az olyan könyvre, mely érdeklődését felkeltette és szívét megdobogtatta.” Márpedig a listán szereplő könyvek ilyenek, teszi hozzá a lelkes könyvtáros. (Bárdos, 1959) A vértesszeszthelyi könyvtáros – ugyancsak az újraindult mozgalom első félévében – azt írja, hogy a Nőtanács felhívására 30 hatnyolc elemi végzett asszony és lány jelentkezett (egy részük nem járt könyvtárba), s vállalt két könyvet, és az egyikről „írásbeli értékelést”, majd megjegyzi, hogy ez „majdnem minden jelentkezőnek nehezen ment”. Egy év múlva már azt olvashatjuk a *Komárom Megyei Könyvtári Híradó*ban, hogy a szakszervezeti könyvtári hálózatban szerzett „tapasztalatok néhol kellemes, néhol kellemetlen érzéseket támasztottak. Az üzemi könyvtárosok általános panasza, hogy az üzemi KISZ szervezetek nem törődnek kellő mértékben az olvasómozgalommal, a KISZ szervezetek pedig nincsenek megelégedve a könyvtárosok »aktivitásával«. Természetesen hibát követtek el mind a könyvtárosok, mind a KISZ szervezetek.”⁶ (Török, 1960)

Elég hamar nyilvánvalóvá vált – legelőször talán a könyvtárak számára –, hogy az olvasatató mozgalmak ütőere a könyvtár, és a könyvtárak megpróbálták maguk számára minél nagyobb tőkét kovácsolni abból, hogy eminensen teljesítik mozgalmi vállalásaikat. Ha nem akadt hites mozgalom, megtalálták az ügyes propagandistát, akit erre a „frontra” küldtek. Sok helyütt megpróbálták a mozgalmi feladatot – az ettől némiképpen vagy lényegesen eltérő – olvasószolgálati, olvasásnevelési, ízlésfejlesztési és irodalomközvetítési koncepcióikhoz igazítani. (Erről

később). A sikeres vadászathoz – minél több olvasói vállalás és olvasói beszámoló – azonban eredményesen működő hajtókra is szükség volt, márpedig sok esetben éppen a KISZ volt a csikorogva működő fogaskerék a propaganda-gépezetben. A *Komárom Megyei Könyvtári Híradó*ban 1961-ben Kovács Emil magára Leninre hivatkozik⁷, amikor elmarasztalja a megyei KISZ vezetőségek olvasómozgalmi munkáját. „Sajnos, az eddig lefolytatott vizsgálódások azt mutatták, hogy a József Attila olvasómozgalomnak ezt a jelentőségét s a benne rejlő lehetőségeket az alapszervezetek egy része nem látta meg. Pedig fiataljaink szeretnek olvasni, s nagyon sokat olvasnak is. (...) A jelentkezők száma jelenleg 1187 fő, de a mozgalom jelentőségéhez viszonyítva kevés. S ennek oka nem a fiataljainkban rejlik, hanem a KISZ vezetőségek szervező munkájának hiányosságaiban.” (Kovács, 1961)

Az 1962-ben, a Veszprém Megyei Könyvtár által kiadott útmutató is – szóvá teszi a könyvtárak és a KISZ alapszervezetek közötti nem megfelelő együttműködést, de ez a brosúra már az irodalomközvetítés tartalmára és módszerére vonatkozó kritikát is megfogalmaz: „Akadály volt az is, hogy a mozgalom eddigi szabályzata és szervezete kicsit merev volt e célok megvalósításához. A merev kötelező olvasmányok, a kötelező verstanulás és beszámoltatás rendszere nem vonzotta eléggé az olvasómozgalomhoz azokat fiatalokat, akiknek éppen a kezdő lépéseket kellett volna megtenni.”⁸ (*Útmutató*, 1962)

A mozgalom kötöttségének nagy mértékű feloldása (szinte az iskolai kötelező olvasmányokból való beszámolás is elégséges volt a fokozatszerzéshez) parttalanná tette az akciót. Fokozatosan leépült, a KISZ Intéző Bizottságának az ifjúság olvasási kultúrájával foglalkozó határozatai is elfeledkeztek róla. Az *Olvasó népért mozgalom* későbbi, 1969-es állásfoglalása így összegezett: „A József Attila olvasómozgalom... a nehézségek láttán a követelményeket oly mértékben feloldotta, hogy a hatás felmérhetetlenné vált, a mozgalom önmagától elhalt.” (*Az Olvasó népért*, 1969)

JEGYZETEK

1. Hasonló akciók más szocialista országokban, pl. Romániában már folytak.
2. A két kötelező olvasmány *József Attila válogatott versei* és Ny. A. Osztrovszkij *Az acélt megedzük*. A „Magyar klasszikusok – új magyar irodalom” kategóriában Jókai *Eppur si muove*, Mikszáth *Különös házasság*, Móricz *Árvácska*, Illés Béla *Kárpáti rapszódia*, Veres Péter *Próbatétel* és Karinthy Ferenc *Budapesti tavasz* című műve, a „Világirodalom” kategóriában Gogol *Tarasz Bulba*, Dickens *Copperfield Dávid*, Balzac *Goriot apó*, J. Fučík *Üzenet az élőknek*, M. Sadoveanu *Mitrea Kokor útja* és A. Stil *Az első összecsapás* című műve, a „szovjet irodalom” kategóriában Gorkij *Gyermekkorom*, Solohov *Új barátját szánt az eke*, A. Tolsztoj *A kenyér*, Fagyeejev *Az ifjú gárda* és A. Bek *Volokalamszki országút* című műve szerepelt.
3. Tiszay Andor vezetésével Flórián Erzsébet, Polgár Erzsébet és Raáb Anna állították össze.
4. Igaz, hogy csak az „ismeretterjesztő irodalom” kategóriában *Egy festő ifjúsága* című művével.
5. Az írás szerzője a megyei agitprop titkár.
6. E tanulmány egyik szerzője (Kamarás István) 1959-ben – érettségi után és egyetemi felvételi előtt – a Csepeli Vas és Fémművek Egyedi Gépgyárának Vegyigépüzemének segédmunkása és – a gimnáziumi fakultatív hittanossága miatt hely hiánya miatt elutasítva és a nehéziparban vezekelve – újdonsült KISZ-tagja a József Attila olvasómozgalom aranyjelvényének megszerzésével javította az üzemi és alapszervi átlagot. (Könnyen megtehetette, hiszen magyar-könyvtár szakra készült, miután ideológiai okokból le kellett mondania a magyar-orosz szakról.

7. A Komszomol III. kongresszusán elmondott beszédéből idézve, mely szerint „meg kell érteni, hogy ifjú nemzedékünk a kommunizmust csak korunk színvonalán álló műveltség alapján valósíthatja meg”.
8. Ezután a követelmények így alakultak: Bronz fokozat: 1) ajánló jegyzéken szereplő két könyv, egyik ismeretterjesztő; 2) négy szabadon választott egy évben; 2) Közművelődési, iskolai vagy szakszervezeti könyvtári tagság. Ezüst fokozat: 1) Négy jegyzéken lévő mű, egyik ismeretterjesztő; 2) Öt szabadon választott egy évben; 3) Egy irodalmi rendezvényen való részvétel vagy irodalmi színpadi, szakköri tagság; 4) Közművelődési, iskolai vagy szakszervezeti könyvtári tagság. Arany fokozat: ugyanez 1) hat kötelező, kettő ismeretterjesztő; 2) hat szabadon választott egy éven belül, 3) Két irodalmi rendezvényen való részvétel vagy irodalmi színpadi, szakköri tagság, 4) Közművelődési, iskolai vagy szakszervezeti könyvtári tagság.

